

"KATEGORIJA ISTRIJANSTVA" - IZMEĐU "CENTRA" I "PERIFERIJE"

Karmen MEDICA

Institut za narodnostna vprašanja, SI-1000 Ljubljana, Erjavčeva 26

e-mail: Karmen.Medica@guest.arnes.si

IZVLEČEK

Prispevek opredeljuje nekatere bistvene elemente "kategorije istranstva", pri čemer gre za vprašanje, kako se prebivalci Istre samoopredeljujejo; glede "istrstva" pa nas je zanimalo, kako prebivalce Istre opredeljujejo "Ne-Istrani". Pri tem smo izhajali iz dveh osnovnih vprašanj:

- Ali je koncept "istranstva" obstajal od nekdaj ali pa je "izrastel" nedavno?
- Ali izvira iz Istre, kot "perifernega" državnega področja, ali iz centrov nacionalnih držav, kjer ga na novo obujajo v določenih situacijah?

Članek se omejuje na predstavitev osnovnih elementov t. i. "kategorije istranstva" ter njenih bistvenih sestavin. Le-te vključujejo naslednje: pojav "kategorije istranstva", pregled različnih pojmovanj "istranstva", različne istrske kulturne kroge, etnični in etnolingvistični pluralizem. Novejša dogajanja so le omenjena in prepuščena kasnejšim analizam, ko jih bo z distance tudi lažje obravnavati.

Za prvo tezo o konceptu "istranstva", njegovem približnem nastanku, razvoju in modifikacijah bi lahko povzeli, da se je skozi zgodovino spreminjal. Pogosto je bil odvisen od političnih okoliščin, zato je tudi sama ideja relativna. Kar zadeva drugo tezo, bi lahko potrdili eno in drugo, oziroma, da istranstvo izvira iz Istre, v določenih situacijah pa tudi iz centrov nacionalnih držav.

Ključne besede: Istra, "kategorije istranstva", istrska identiteta

UVOD

U članku¹ s vrlo "širokim" naslovom "Kategorija istranstva - između "centra" i "periferije" pokušat ću odrediti neke bitne sastavnice "kategorije istranstva", kako se stanovnici Istre opredeljujejo, i "istarstva" - kako ih uglavnom identificiraju izvan Istre. Odmah na početku nameću se dva osnovna pitanja:

1. Je li koncept "istranstva" postojao oduvijek ili je "izrastao" nedavno?
2. Izvire li iz Istre, kao "perifernog" državnog područja, ili iz centara nacionalnih država, koji ga nanovo izvlače u određenim situacijama?

Hoću li moći izreći koliko-toliko objektivne sudove, teško je reći, jer sam i sama unutar jednoga i drugoga koncepta, i to na neki način istodobno. Zato ću se za

sada ograničiti na prikaz osnovnih elemenata tzv. "kategorije istranstva" i njezinih bitnih odrednica. One uključuju: pojavu "kategorije istranstva", pregled različitih shvaćanja "istranstva", različite istarske kulturne krugove, etnički i etnolingvistički pluralizam, toliko prepoznatljiv na tom prostoru. Novijih zbivanja na tu temu samo bih se dotaknula, prepuštala ih nekoj kasnijoj analizi, kad aktualnost, pa i senzacionalnost događaja ne budu izazivale toliko napetosti. Tada će ih biti lakše sagledati izvan Istre, a i u njoj samoj.

POJAVA "KATEGORIJE ISTRIJANSTVA"

Uzmemo li u obzir česte kolonizacije istarskog poluotoka, dijakroničnost razvoja, neprestano mijenjanje vlasti (i prevlasti) nad tim područjem, od Mletačke

¹ Za sve sugestije, napomene, kritička usmjeravanja, razmišljanja i zapažanja se posebno zahvaljujem prof. dr. Dubravku Škiljanu.

Republike i razdoblja austro-ugarske vladavine, Italije, Jugoslavije do današnje Hrvatske i Slovenije, etnička i etnolingvistička heterogenost kakvu susrećemo danas samo je posljedica povijesnog razvoja i sastavni dio istarske etnogeneze. Na etnički miješanim i pograničnim područjima ne iznenađuju pojave posebnih etničkih identiteta. Mogućnost odabira između različitih identiteta mnogo je veća nego u etnički homogenim sredinama. Različite etničke skupine svojim su posebnostima postale autentičan odraz izvornosti istarske sredine. Nepriznavanje tih posebnosti na nacionalno miješanim područjima može izazvati nestajanje izvornog identiteta okoline i uništavanje njezine autohtonosti.

Poznavanje i priznavanje etnolingvističke heterogenosti Istre i njezino pretvaranje u kulturnu vrednotu pridonijelo je nastanku posebne etničke svijesti, svojevrsnog identiteta koji se iskazuje u kategoriji "Istrijanstva". No "Istrijanstvo" nije novijeg datuma jer već u austrijskim popisima stanovništva (1880.-1910.) (Klemenčić et al., 1993, 607-627) susrećemo stanovnike koji su se kao narod izjasnili kao Istrijani. Istrijanstvo kao svojevrsan autohtoni istarski identitet nikada nije bilo etnički homogen koncept. Sadržavalo je uvijek najmanje dvije bitne komponente: romansku-talijansku i slavensku-hrvatsku i slovensku. Obje komponente, iako različitih kulturnih baština, dijele zajedničku povijest na zajedničkome tlu.

Općenito identitet "kao središnji aspekt svijesti o sebi", svijesti o vlastitoj individualnosti i društvenosti ima ulogu posrednika između pojedinca i društva. (Strassoldo, 1992, 38) Tradicionalnom shvaćanju identiteta Barth dodaje subjektivnost. "Subjektivnost etničnosti" prema Barthu u suprotnosti je s dotad prevladavajućim konceptom razlikovanja etnija, etničkih identiteta po "objektivnim kulturnim značajkama". Etnički identitet nema objektivni značaj jer "svojstva koja treba razmotriti nisu ukupnost razlika, već ona koja akteri smatraju značajnima" (Barth, 1969, 14). Budući da pretpostavlja postojanje "drugoga" i kao takav nije svrha sam sebi, etnički identitet omogućava prilagodavanje društvenih grupa u određenoj okolini. (Barth, 1969, 15) Svojevrsnu specifičnost istarskog identiteta vidimo upravo u postojanju "drugoga", koji nije suprotstavljen, već je unutar identitetnog polja. S jedne strane relativizira nacionalnu pripadnost, dok je s druge ho-

mogenizator na regionalnoj razini. Drugo je pitanje što takav identitet znači u svakodnevnom životu za stanovnike Istre koji se zbog nametnutog izbora "ili-ili" opredjeljuju za onaj identitet koji smatraju primarnim u danoj situaciji.

PREGLED RAZLIČITIH SHVAĆANJA "ISTRIJANSTVA"

Interpretacije Istrijanstva (u čemu se podudaraju mišljenja većine istraživača različitih profila koji se bave Istrom) vrlo su različite, suprotstavljene, često kontradiktorne. Toliko ih je, mogli bismo reći, koliko je društvenih, političkih, nacionalnih i drugih interesa unutar kojih se to pitanje postavlja.

Ako pogledamo unatrag i pokušamo ući u tragove "Istrijanstva", naći ćemo već u drugoj polovici XVIII. stoljeća dva talijanska preporodna intelektualca. Javni djelatnik i publicist **Gian Rinaldo Carli** (1720.-1795.) među prvima je počeo rabiti termin "italiani" u nacionalnom smislu. Od tada se počinje rabiti i termin "Istriano", koji označava regionalnu pripadnost u opreci s nacionalnom.

Drugi "preporoditelj" **Pietro Kandler**² (1804.-1872.) rabi ova etnička određenja (on ih zove *razze*) za žitelje Istre: Istriani, Veneti istriani, Italiani, Slavi, Sciavrini, Cici, Morlachi, Dalmati, Montenegrini, Slavi istriani, Liburni... Ne govori ni o Slovincima ni o Hrvatima, iako zna za njih jer za obalno stanovništvo južno od Rijeke kaže da su "Croati", što znači da su svi ti nazivi više zemljopisna nego etnonacionalna određenja.

U talijanskim intelektualnim krugovima 19. stoljeća kružila je ideja o fuziji, odnosno nužnoj i neizbježnoj asimilaciji slavenske kulture u talijansku. Smatralo se da će se jezik i običaji istarskih Slavena dobrovoljno asimilirati u jezik i običaje "više kulture i jedine civilizacije - talijanske". Intelektualni predstavnici talijanskog građanstva u Istri, posebno **Carlo Combi** i **Carlo de Franceschi**³ smatrali su da je potpuna asimilacija slavenskog stanovništva na području Istre samo pitanje vremena jer su dvije kulture na jednom prostoru duže vremena neodržive. **Angelo Vivante** bio je jedan od rijetkih talijanskih intelektualaca koji je etnički konflikt u Istri i Juljskoj krajini definirao kao sukob dviju različitih nacionalnih i kulturnih grupa: "talijanske, koja želi apsorbirati i slavenske, koja ne želi biti apsorbirana..."⁴ Tre-

2 Pietro Kandler, geograf i povjesničar. Objavio "La Provincia d'Istria (1871.-1879.)". Izdavao statute Poreča, Novigrada, Pule. Njegova opsežna zbirka isprava "Codice diplomatico istriano" zbog nedostataka je kritizirana, no ipak u Trstu ponovo izdana (1987.) Irredentisti su mu zamjerili njegovo lojalno stajalište prema Austriji, budućnost Istre i Trsta vidio je u autonomnoj jedinici unutar Monarhije. Iskazivao je veliko zanimanje za slavensko stanovništvo Istre.

3 Carlo de Franceschi: "Memorie autobiografiche", Trieste, 1926. Koristila sam se hrvatskim prijevodom: "Uspomene", Pula - Rijeka, 1989. i predgovorom Miroslava Bertose.

4 Angelo Vivante: "Irredentismo adriatico" - con uno studio di Elio Apih: La genesi di "Irredentismo adriatico", Trieste, 1984., str. 219. Knjiga "Irredentismo adriatico" prvi put je izašla 1912. godine. Od tada je više puta objavljena, i to upravo u trenucima kad su se rješavale konfliktne situacije u Juljskoj krajini i Istri: 1917., 1947., 1954. i zadnja nakon Osima - 1984. - možda je na pomolu neko novo izdanje... (Nap. K. M.)

ba naglasiti da se u drugoj polovici 19. stoljeća - polako i postupno - već odvijala individualizacija slovenstva i hrvatstva, odnosno slovenskog i hrvatskog jezika, povijesti i kulture. Slovenska i hrvatska kultura razvijale su se paralelno s talijanskom ruralnom kulturom i postupno prelazile iz jednostavne ruralne u politiziranu i obrazovnu.

Ni među talijanskim intelektualcima ipak nisu zanemarivi oni koji su isticali potrebu za suradnjom sa Slavenima. Upravo u talijansko-slavenskoj slozi je krug oko tršćanskog časopisa *La Favilla* (Iskra) vidio mogućnosti vlastitog nacionalnog oslobođenja, na temelju Mazzinijevih ideja o slobodi svih europskih naroda. Objavljanje članaka o Slavenima u Favilli, uvelike je pridonijelo kasnijem slovenskom i hrvatskom nacionalnom buđenju u Istri (cf. Darovec, 1995).

Njihova povijest, kultura i etnička svijest postupno su se afirmirale paralelno s talijanskom kulturom i poviješću.

Etnički pluralizam omogućio je održanje svijesti o regionalnoj cjelovitosti Istre, ali je istodobno snažno izražena teritorijalna identifikacija bila uporište za etničke posebnosti usprkos državno-administrativnim te političkim i kulturnim pritiscima koje su na prostoru Istre vršili različiti režimi i različite države u prošlosti. Najvažnija vrijednost istarskog pluralizma uvijek je bio upravo suživot (*convivenza*). Svoj u osnovi etički značaj *convivenza* je možda najbolje potvrdila u uključivanju istarskih Talijana u antifašistički pokret. Utoliko više što je 1943. godine bilo jasno da borba protiv fašizma u Istri znači istodobno i borbu za teritorijalno razgraničenje od talijanske države. Moglo bi se ustvrditi da čak ni drama takvih razmjera nije razbila duboku povijesnu utemeljenost međuetničkih i interkulturnih odnosa karakterističnu za ovaj kraj.

DANAŠNJI ISTRAŽIVAČI O "ISTRIJANSTVU"

Istarski sociolingvist **Srđa Orbančić** (1995) u svojim razmišljanjima ističe da istrijanstvo ima iste korijene kao i svi drugi talijanski kampanilizmi. Korijeni su istrijanstva, navodi Orbančić, srednjovjekovni, zasnovani na municipalnoj i komunalnoj tradiciji zapadne obale i na tradiciji urbanog agrara u unutarnjosti. Sve srednjovjekovne i renesansne korografije, putopisi, vizitacije, portolani, kad govore o žiteljima poluotoka, rabe naziv "Istrani" za ljudstvo romanskog podrijetla, razlikujući pritom nazivom "Latini" one stanovnike južne Istre koji rabe istriotske (istroromanske) idiome, nazivom "Furlani" doseljenike iz Furlanije, većim djelom smještene u mjestima sjeverozapadne Istre, nazivom "Gradesi" doseljenike iz Laguna naseljene u obalnim gradovima za-

padne Istre. Za žitelje slavenskog podrijetla rabe se nazivi "Slavi", za Slavene prvog naseljavanja, i "Morlaci" za kasnije balkanske doseljenike. Termini "Italia" i "Italiano" rabe se u kontekstu pripadnosti fizičkoj Italiji, a termin "Veneto" u smislu državne pripadnosti.

Suvremeni istarski povijesničar **Nevio Šetić** "istrijanstvo" kao svojevrsan identitet Istre postavlja između etničke i moderne svijesti. Po njegovu mišljenju istrijanstvo se može promatrati barem kroz tri gledišta:

1. zemljopisnu, odnosno antropološku točku gledišta,
2. povijesnu uvjetovanost i,
3. s polazišta dugotrajnog procesa nastanka suvremene hrvatske i slovenske nacije u Istri (Šetić, 1995, 11).

Ako pogledamo prvo, "istrijanstvo - istarstvo" (prema Šetiću) sa zemljopisnog vidika zahvaća sve stanovnike Istre, koji žive unutar Hrvatske, Slovenije ili Italije, bez obzira na nacionalnu svijest. Drugi je vidik povijesno shvaćen, a javlja se u drugoj polovici 19. stoljeća u vrijeme kad slavensko (hrvatsko i slovensko) stanovništvo pruža grčevit otpor talijanizaciji, odnosno asimilacijskoj politici Italije. "Formula istrijanstva" u određenoj je mjeri negativno utjecala na sve jaču integraciju istarskih Hrvata i Slovenaca. Treća interpretacija, zapravo naj-složenija, odvija se u dugotrajnom procesu nastanka suvremene hrvatske i slovenske nacije u Istri, od početka 19. stoljeća pa do danas. One koji se kroz tu prizmu identificiraju kao Istrani/Istrijani danas suvremena znanost doživljava na razini etničke svijesti. Osim toga u Istri često nalazimo rafinirano razlikovanje domaćih i doseljenih (*furesta*), kad netko kaže: "Ma vero nis Istran, to su uni ki su došli zgor, ja san Istrijan, tako je govorila moja baba ma vero i moja mati, tako ću i ja i moja dica."

Problem "istrijanstva" - "istarstva", odnosno Istrijana ili Istrana nije i ne može biti razumljiv samo kroz prizmu pozitivnog i negativnog, u crno-bijeloj tehnici, na relaciji "Mi" i "Oni",⁵ već se može definirati na različitim razinama.

"Što je istrijanstvo kao plurietnički identitet", kao tezu postavlja rovinjski istraživač **Fulvio Šuran**. U svome filozofsko-sociološkom pristupu on konceptu "istrijanstva" daje ovo objašnjenje. U nacionalno-nacionalističkom pristupu "istrijanstvo" se može definirati kao nacionalno jači i nacionalno slabiji identitet (Šuran, 1993, 769). "Istrijanstvo" je kao identitet nacionalno jači kada se taj pojam shvati unutar općeprihvaćenog stava društvene vlasti. Tada je "istrijanstvo" kao nacionalni identitet uključen u hrvatsko ili slovensko ili talijansko nacionalno pitanje. Kao nacionalno slabiji identitet javlja se onda kad se pod pojmom "istrijanstva" shvaća identitet koji u sebi sadrži jedinstvo različitosti koje se prikazuju kao jedinstvo istarske stvarnosti. Kao pluri-

⁵ Scott Lash unutar pojma identiteta podrazumijeva sljedeće: grupu koja svoj identitet definira s obzirom na grupu s kojom se identificira (Mi - grupa) i s obzirom na grupu od koje se distancira (Oni - grupa) (Lash, 1993, 39).

nacionalni identitet javlja se onda kad se pod pojmom istrijanstva shvaća identitet koji u sebi obuhvaća i vrednuje jedinstvo različitosti i koje se tada predstavlja kao socijalno jedinstvo kulturne i etničke stvarnosti. Riječ je u stvari o povezanom društveno-povijesnom odnosu koji se javlja u jedinstvu različitosti, koje se, u ovom slučaju, interpretira kao "istrijski identitet". Autor ga definira kao "skriveni plurietnički identitet istarskog poluotoka" (Šuran, 1993, 770-771). Zbog doticaja i kulturnih promjena razrješavanje problema istarskog identiteta nesumnjivo se odvijalo na specifičan način, i to u kategorijama modalnog (slabijeg) identiteta, koji međutim u posljednjih desetak godina očituje jasnu težnju da postane jaki identitet (Šuran, 1993, 769-780). Pomoću mehanizama političkog djelovanja (recimo IDS,⁶ Statut, nomenklatura...) suprotstavlja se nacionalnim identitetima centara nacionalnih država.

Ispitivanje javnog mnijenja (Vugrinec et al., 1990, 21-23) koje smo proveli još 1990. godine ukazuje na slične pretpostavke. Naime rezultati su pokazali jačanje osjećaja regionalne pripadnosti kod stanovništva Istre, što se očitovalo posebno u prijelazu iz kategorije "Hrvati" u kategoriju "Istrani" - "Istrijani". Drugo odstupanje odnosi se na kategoriju "Talijani", kod njih je izvršen prijelaz iz kategorije "Jugoslaveni" u kategoriju "Talijani" i "Talijani - Istrijani".⁷ Takva se pretpostavka mogla dvojako argumentirati. Prvo, stvaranjem pretpostavki demokratskog poretka oslobodili su se nacionalni osjećaji i time su iz anonimnosti izašli "pokriveni" Talijani. Negativna je pak strana te nacionalne emancipacije (a i drugih) nacionalni zanos koji vodi hysteriji. Drugo, valja imati na umu razdoblje optacije, budući da je izbor talijanske opcije pretpostavljao iseljavanje iz novonastale države, Talijani, koji su stoljećima obitavali na istarskom tlu i nisu željeli otići, jugoslavenstvo su shvatili kao formulu ostanka i opstanka. Uz neprekinuto trajanje jednog sistema, promjena opcije uvijek je mogla biti izložena optuzbi iredentizma. Stoga ne čudi da je promjena sistema uvjetovala promjenu opcije.

Kad već govorimo o talijanskoj manjini, napravimo jednu malu digresiju. Talijanska manjina koja je to zapravo postala promjenom državnopravne pripadnosti (iz Italije u Jugoslaviju) svoj identitet zapravo ne izražava "čistim" (talijanskim) opredjeljenjem, odnosno za sebe kažu "znamo što nismo, ali ne znamo jasno što smo". Simmelovim riječima: "A priori društvenog života počiva na činjenici da život nije u potpunosti društven. Znamo da birokrat nije samo birokrat, biznismen nije samo

biznismen, časnik nije samo časnik" (Simmel, 1971, 13). Višeznačna definiranost (ili nedefiniranost) kod talijanske je manjine i posljedica brojnih miješanih brakova između slavenskog i romanskog stanovništva, a rezultat je vidljiv u nastanku kategorija kao što su "ibridi" i "misti" ("hibridi" i "mješanci"). Kao "misti" uglavnom su se identificirali oni iz "čisto-miješanog" braka, recimo talijansko-slovenskog, talijansko-hrvatskog" i slično, za razliku od "hibrida" kod kojih je miješani brak toliko isprepleten i kombinacije miješanosti mnogo složenije. U istraživanjima smo uspjeli zabilježiti cijelu paletu nacionalnih opredjeljenja u Istri koja se odnosi pretežno na talijansku manjinu: *gruppo etnico italiano, etnia italiana, gruppo nazionale italiano, comunita italiana, "popolazione italiana autoctona in Istria, Italiani-Istriani, Istriani, ibridi, misti*, pa do kategorija *Jugoslavena, neopredijeljenih* i slično.⁸

"Ja se recimo smatram Istrijanom. Nekad sam se opredjeljivao za Jugoslavena, jer se na popisima nisam mogao za Istrijana. Nakon toga sam bio neopredijeljen. I takvih kao ja ima još mnogo", izjava je starijeg stanovnika istarskog poluotoka.

Rezultati istraživanja **Borisa Banovca** o poimanju "istrijanstva" upozoravaju da je većina ispitanika taj pojam definirala kao "vezanost za zavičaj", dok je vrlo mali postotak onih koji "istrijanstvo" shvaćaju kao nacionalnu pripadnost. Banovac nadalje objašnjava da je etnički pluralizam omogućio održanje svijesti o regionalnoj cjelovitosti Istre, ali je istodobno snažno izražena teritorijalna identifikacija predstavljala uporište za etničke posebnosti usprkos državno-administrativnim, političkim i kulturnim pritiscima koje su u Istri vršili različiti režimi i različite države u prošlosti (Banovac, 1996, 257).

U tom je kontekstu istrijanstvo razumljivo više u vezanosti za teritorij (prostor), a manje na državu i naciju (Vugrinec et al., 1990, 21-23). Mada i ta relativizacija može biti problematična jer se i prostorni identitet veže za različite skale: rodni kraj, kraj boravka, školovanja, zaposlenja; to može biti općina, regija, država - npr. Slovenija, Hrvatska, Italija pa i širi prostor.

"ETOS I ETNOS ISTRE"⁹

U geopolitičkom smislu Istra je dobar primjer granične (dodirne) periferije, što je nesumnjivo utjecalo i na njezinu tisućljetnu političku podijeljenost između najmoćnijih država europskog kontinenta. Teritorijalno-po-

6 IDS - Istarska demokratska stranka - nastala 1989. godine, politička stranka u formalnom smislu postaje 14. 2. 1990. nakon uvođenja višestranačja.
7 Isti "prijelaz" iz jugoslavenstva u određenu nacionalnu kategoriju odvijao se i kod Srba, Crnogoraca, Albanaca..., u ovom smo se istraživanju usredotočili na praćenje većinske populacije (Hrvati/Slovinci) i talijanske manjine.
8 Izjave stanovnika istarskog poluotoka, neformalna mreža podataka, razgovori s "istarskim" istraživačima: S. Zilli, F. Šuran, M. Malusa, S. Orbanic, G. Filipi.
9 "Etos i etnos Istre" izričaj preuzet iz naslova povijesno-antropološke studije (Bertoša, 1985).

litičke podjele održale su se do danas tako da je ovo područje i danas tromeda triju država.

U geografskom pogledu zbog poluotočnog smještaja i prirodnih barijera sa zaštedom (Učka i Čičarija) predstavlja homogenu prirodno-teritorijalnu cjelinu. Po kulturnim i etničkim obilježjima ona je prostor prožimanja različitih naroda i kultura, pri čemu prevladavaju hrvatska, slovenska i talijanska (Banovac, 1996).

U sociološko-antropološkom smislu mogli bismo reći da je istarska etnogeneza od srednjega vijeka do danas oscilirala između *etnocentrizma* i *convivenze*, odnosno između sukoba interesa "*in-group*" i "*out-group*".¹⁰ Etnocentrizam je postupno i u određenim razdobljima dobivao sve agresivnije oblike otkrivenog nacionalizma s karakterističnim "*ABC-paradoksom*".¹¹

Dodiri slavenskih i romanskih kultura na tom prostoru održali su se u različitim fazama i oblicima i u najtežim trenucima istarske povijesti. Utjecaj, blizina, prestiž jedne kulture označava neprekidnu opasnost da jedna kultura prevlada drugu, a s druge strane mogućnost da se različite kulture, s različitim utjecajem, održe u određenoj ravnoteži.

Iako jedinstveni kulturni identitet toga nacionalno raznolikog područja još nije oblikovan, neminovno su prisutni brojni interetnički procesi, utjecaji jedne kulture na drugu, interetnički konflikti, ali i suradnja. To upućuje na mogućnost nastajanja jednog posebnog identiteta, za koji predviđamo da će uključivati elemente tradicije autohtonih kultura s težnjom za stvaranjem vlastite stabilnosti.

Sve su to razlozi koji nameću potrebu kompleksnog pristupa u istraživanju društvene suvremenosti Istre, posebno kad je riječ o dimenzijama etničke identifikacije.

A ŠTO SE DOGADA POSLJEDNIH GODINA?

Ako pratimo i promišljamo istarsku etnogenezu, posebice nakon nastanka dviju nacionalnih država (Hrvatske, Slovenije), zaključit ćemo da su se aktualizirali neki elementi istarske stvarnosti.

Tri državne granice na razmjerno malom području sigurno otežavaju normalan protok ljudi, sirovina i kapitala. Otežana je prirodna i tradicionalna povezanost stanovnika istarskog poluotoka. Posebno kod sve većih

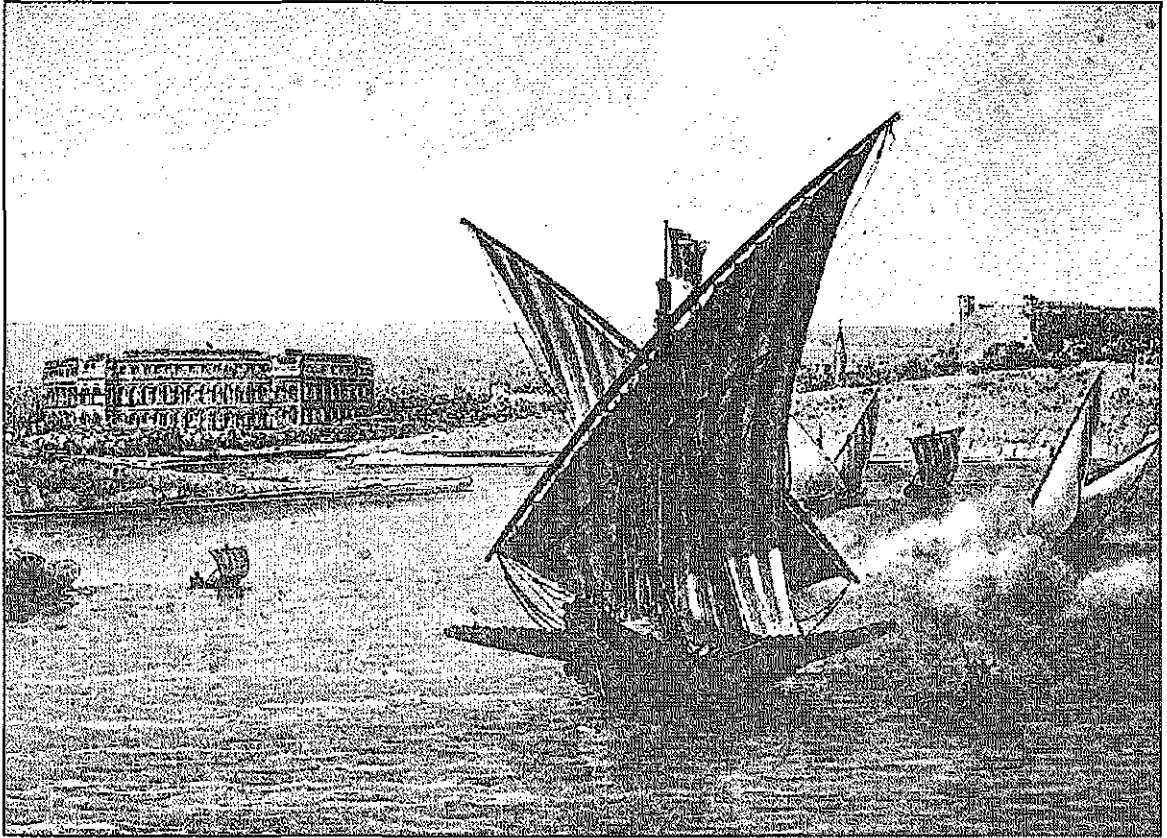
ekoloških problema važniji su regionalni interesi od državnih i nacionalnih. Takve regionalne intencije u europskim okvirima načelno podupiru i centri nacionalnih država koje dijele istarski poluotok (Ljubljana i Zagreb). Isto se tako zalažu za "*vrednovanje svih komparativnih prednosti višekulturnih sredina*". Što se tiče regionalizma Istre, stavovi su "malo" drukčiji. Regionalni razvoj Istre kao regije uglavnom se podređuje državnim i nacionalnim interesima centara. U trećoj nacionalnoj državi - Italiji, kojoj pripada minimalan geografski dio Istre (prostor općine Milje - Muggia), sve se snažnije utvrđuje ideja talijanstva Istre. I dok je kod stanovništva sve prisutnija želja za razvojem regije Istre kao "*social welfare municipality*" ("*zajednica blagostanja*"), s druge strane Istra postaje poprištem sukobljavanja interesa različitih političkih stranaka.

Posljednjih desetak godina svjedoci smo pokušaja društvenog i potom političkog djelovanja intelektualnih i kulturnih krugova u Istri, koji pokazuju jasnu pretenziju da se istarske etničke svijesti razviju u moderne kolektivne svijesti. Sociokulturni razvitak koji vodi od etničke k modernoj svijesti pokazuje da istarske kolektivne svijesti prestaju biti striktno etničke, ali ne postaju moderne. Što se pak posljedica prikazane dinamike tiče, najuočljiviji je svakako sukob središnjih i regionalnih vlasti, utemeljen samo naizgled na različitim konceptima državnog ustroja, a zapravo na različitim konceptima distribucije političke moći. Neprestano isticanje (i pre-naglašavanje) istarske regionalne posebnosti postaje samo kodačić koji pomaže funkcioniranje i održavanje sustava i implicite ga potvrđuje, a ne pokušava ga promijeniti. Umjesto razvoja od zatvorenog k otvorenom društvu, jedan se oblik ideološke zatvorenosti kreće k drugom. Sve je prisutnije oživljavanje kolektivnih identiteta (etničkih, kulturnih, političkih...) za koje je moderna društvena znanost smatrala da pripadaju predmodernom dobu. Ne iznenađuje zato što u većini slučajeva potraga za kolektivnim identitetima ponovno uvodi u igru neke "rezidualne" dimenzije društvenosti, kao što su teritorij i teritorijalna pripadnost. Ponavljanje "starih" obrazaca u novim uvjetima izaziva posljedice koje su često zbunjujuće, ne samo za zdrav razum već i za društvenu teoriju (Banovac, 1996, 4-6). Moglo bi se reći da nastaje nova društvena klima koja dovodeći do

10 Izraze "*in-group*" i "*out-group*" koncipirao je američki sociolog William Graham Sumner u knjizi "Folkways", New Haven, Yale University Press, 1906. Izrazi se uglavnom upotrebljavaju u originalu. Iako su se prvobitno odnosili na tzv. "primitivna društva", danas se koriste za različite analize ljudskih grupa, bez obzira na vrijeme i prostor. Prisutnost grupe koja nije "mi", već "oni" izaziva napetost i često otvoreno međusobno neprijateljstvo. Tako nastaje kompleksna skala diferencijacija između "grupe - mi" i "grupe - oni". Solidarnost koja se razvija unutar "grupe - mi" usmjerena je protiv pripadnika "grupe - oni" ... Živu i aktualnu knjigu W. G. Sumnera danas ponovo "otkivaju" brojni sociolozi, etnolozi, antropolozi, povjesničari... Koristila sam se talijanskim prijevodom (Sumner, 1962).

O tome i Scot Lash u "Sociologiji postmodernizma", Miroslav Bertoša u "Etosu i etnosu zavičaja".

11 "*ABC-paradoks*" - izričaj sociologa Louisa L. Snydera - označava pojavu kad recimo narod A vodi pravednu borbu za svoja nacionalna i politička prava protiv naroda B, koji ga zatire, ali istodobno ta ista prava negira narodu C i postavlja se prema njemu nacionalistički i netolerantno. (Cf. Bertoša, 1985, 219).

Pula u 18. stoljeću (L. F. Cassas).
Pula in 18th century (L. F. Cassas).

političkih artikulacija istarske stvarnosti, zapostavlja izvorne¹² vrijednosti "Istrijanstva" i postaje tek prividno izraz volje istarskih ljudi (Orbanić, 1992, 263-270).

Istrijanstvo se kroz povijest mijenjalo, umnogome je ovisilo o političkim prilikama, pa je zato sama ideja relativna, nekad je bilo dio jednog autonomističkog koncepta, a danas se tumači u sklopu jednog još ne sasvim definiranog regionalističkog političkog koncepta.

Možda bismo za ilustraciju mogli dodati primjer programa "Zemlja Istra" glavnog autora Ivana Paulette. Program "Zemlja Istra" bavi se uspostavljanjem autonomnog statusa Istre u sklopu triju država. Na prvo se mjesto postavlja pravo stanovnika na samoodređenje, slijedi oblikovanje vlastitog Ustava, sudstva, poreznog sustava, vlastitih jedinica civilne zaštite, policije i vojske. Odnosi sa susjednim državama bili bi uređeni bilateralnim sporazumom... Pridružimo li Paulettinom konceptu još i razmišljanja koja se pojavljuju u određenim intelektualnim krugovima slovenskog dijela Istre, o

navodno prijetećoj multikulturalnosti, za opstoj slovenstva Istre, otvaraju nam se pitanja:

Približavamo li se izvornom konceptu "istrijanstva" uspostavljanjem autonomnog statusa Istre unutar triju nacionalnih država ili međugraničnim mikrointegriranjem? Gdje je granica lokalne i globalne dimenzije, integracije i autonomizacije, raspada nacionalne države i prekrivanja regionalnih identiteta? Iduća će desetljeća pokazati jesu li u tom konfrontiranju uspješnije regionalne zajednice, državni aparati ili naddržavni organi (Bufon, 1992).

Između ostaloga preostaje nam procjena koliko će istarski etnosi i etosi unutar i izvan svojih lokalnih i državnih granica, između centara i periferija biti sposobni "živjeti, ne samo preživjeti" (Pirjevec, 1998, 23).

Simmelovim (1971) riječima pripadnost i nepripadnost dva su pola istog kontinuuma, jer između suprotnih pojava može postojati velika povezanost. S tog se vidika može objasniti povezanost proturječnih društvenih situ-

12 Npr. čakavica, istarska tradicionalna glazba, običaji, hrana, vraćanje dijalektima, dvojezičnost kao komunikativna praksa... Ipak valja napomenuti, na što upozoravaju i rezultati sociolingvističkih istraživanja autora: Orbanića, Filipija, Milani, da je spontana dvojezičnost sve više u opadanju, u porastu je dvojezičnost dobivena direktno putem obrazovanja -i indirektno - putem mass medija. (Nap. K. M.).

acija, kao što su individualizam - kolektivizam, despotizam - populizam, regionalizam - centralizam, situacije koje su izuzetno važne u procesu identifikacije u svakodnevnom životu.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Umjesto zaključka na temu, koju još zapravo ne možemo zaključiti, možemo reći da smo pokušali bar donekle odgovoriti na početno zacrtanu tezu o konceptu "istrijanstva", njegovom približnom nastanku, razvoju, modifikacijama.

Što se tiče druge teze, potvrđujemo na neki način jedno i drugo, odnosno da istrijanstvo izvire iz Istre, a ponekad, u određenim situacijama i iz centara nacionalnih država. No tu ćemo stati, navedene teze ni izdaleka nismo iscrpili. U sadašnjem smo trenutku određene probleme otvorili, općenito predstavili i kontekstualno približili aktualnoj problematici specifičnog i originalnog koncepta "istrijanstva". Za stanovnike istarskog poluotoka ono je svakako bilo i ostalo prirodni način njihove egzistencije, proizašao iz osjećaja pripadnosti jednom prostoru.

"THE CATEGORY OF ISTRANITY" - BETWEEN THE "CENTRE" AND THE "PERIPHERY"

Karmen MEDICA

Institute for Ethnic Studies, SI-1000 Ljubljana, Erjavčeva 26

e-mail: Karmen.Medica@guest.arnes.si

SUMMARY

Istra, being a unitary geographical area, is nowadays divided into three parts belonging to three different national states (Croatia, Slovenia, Italy). The two state borders certainly represent, in the relatively restricted area, an obstacle for a normal circular flow of people, raw materials, goods and capital. Both natural and traditional bonds between the inhabitants of the Istran peninsula are overburdened.

Borderlands with the complex ethnic structure, as is the case with the Istran peninsula, give rise to some particular ethnic identities influencing each other. The recognition of the Istran ethnolinguistic heterogeneity and its transformation into a cultural value has helped in the formation of a distinct identity, manifested through the category of Istranity.

Istranity dealt with in the present paper is not included so much into the political-national categorisation (strong identity) as into the historical-cultural categorisation (weak identity). Istranity is to be so far considered a paradigmatic value for this part of the Istran population that feels no longer limited by the new political and national ideologies trampling into these peculiarities, which unite the Istran population in a single social-cultural entity.

This article deals with the category of Istranity between the "centre" (of national states) and the "periphery" (Istran peninsula). Our first question was: Is Istranity a new concept or an old one? And the second question reads: Is the source of Istranity the "periphery" or the "centre" of national states.

One of the answers to the first question is that the concept of Istranity has changed in history. As it has frequently depended on political circumstances, it is quite relative. The answer to the second question could be that Istranity results from Istra, although in certain situations from the centres of the national states as well.

Key words: Istra, "category of istranity", istran identity

LITERATURA

Anderson, B. (1990): Nacija: zamišljena zajednica. Razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma. Zagreb, Školska knjiga.

Barth F. (1969): Ethnic Groups and Boundaries. Boston, Little Brown.

Banovac, B. (1996): Etnički identitet i regionalna pripadnost - primjer Istre. Doktorska disertacija. Zagreb, Filozofski fakultet.

Bertoša, M. (1985): Etos i etnos zavičaja. Pula - Rijeka.

Bufon, M. (1992): Prostorska opredeljenost in narodna pripadnost - Obmejna in etnično mešana območja v evropskih razvojnih silnicah. Primer Slovencev v Furlaniji-Juljski krajini. Trst, ZTT.

- Darovec, D. (1995):** Oris državnopravnih vidikov italijanskega, slovenskega in hrvaškega razmerja v Avstrijskem primorju sredi 19. stoletja. V: Slovenci in država. SAZU, Razred za zgodovinske in družbene vede, Razprave 17. Ljubljana, 95-101.
- De Franceschi, C. (1989):** Uspomene. Pula - Rijeka.
- Klemenčič, Kušar, Richter (1993):** Promjene narodnog sastava Istre - prostorna analiza popisnih podataka 1880.-1991. Društvena istraživanja 6-7, Zagreb.
- Lash, S. (1993):** Sociologija postmodernizma. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.
- Orbanić, S. (1992):** Regionalismo istriano: finzione da fine millenio. Razprave in gradivo 26-27, Ljubljana.
- Orbanić, S. (1995):** Il misto come ebreo errante. U: Zbornik "Identità -alterità". Fiume -Rijeka, Edit, 50-65.
- Pirjevec, J. (1998):** "Med domačijstvom in svetovljanstvom". Koper, Primorske novice, 27. 2., 23.
- Simmel, G. (1971):** On Individuality and Social Forms. Chicago, The University of Chicago Press.
- Strassoldo, R., Tessarin, N. (1992):** Le radici del localismo. Indagine sociologica sull'appartenenza territoriale in Friuli. Trento, Reverdito Edizioni.
- Sumner, W. G. (1962):** Costumi di gruppo. Milano, Edizioni di comunità.
- Šetić, N. (1995):** "Istrijanstvo između etničke i moderne svijesti". Pula, Glas Istre, 29. 4., 11.
- Šuran, F. (1993):** Istrijanstvo kao slabiji (odnosno jači) identitet. Društvena istraživanja 6-7, Zagreb.
- Vivante, A. (1984):** Irredentismo adriatico. Trieste, Ed. Italo svevo.
- Vugrinec, S., Medica, K., Orbanić, S. (1990):** Javno mnijenje Istra 90. Pazin, Naša sloga.